

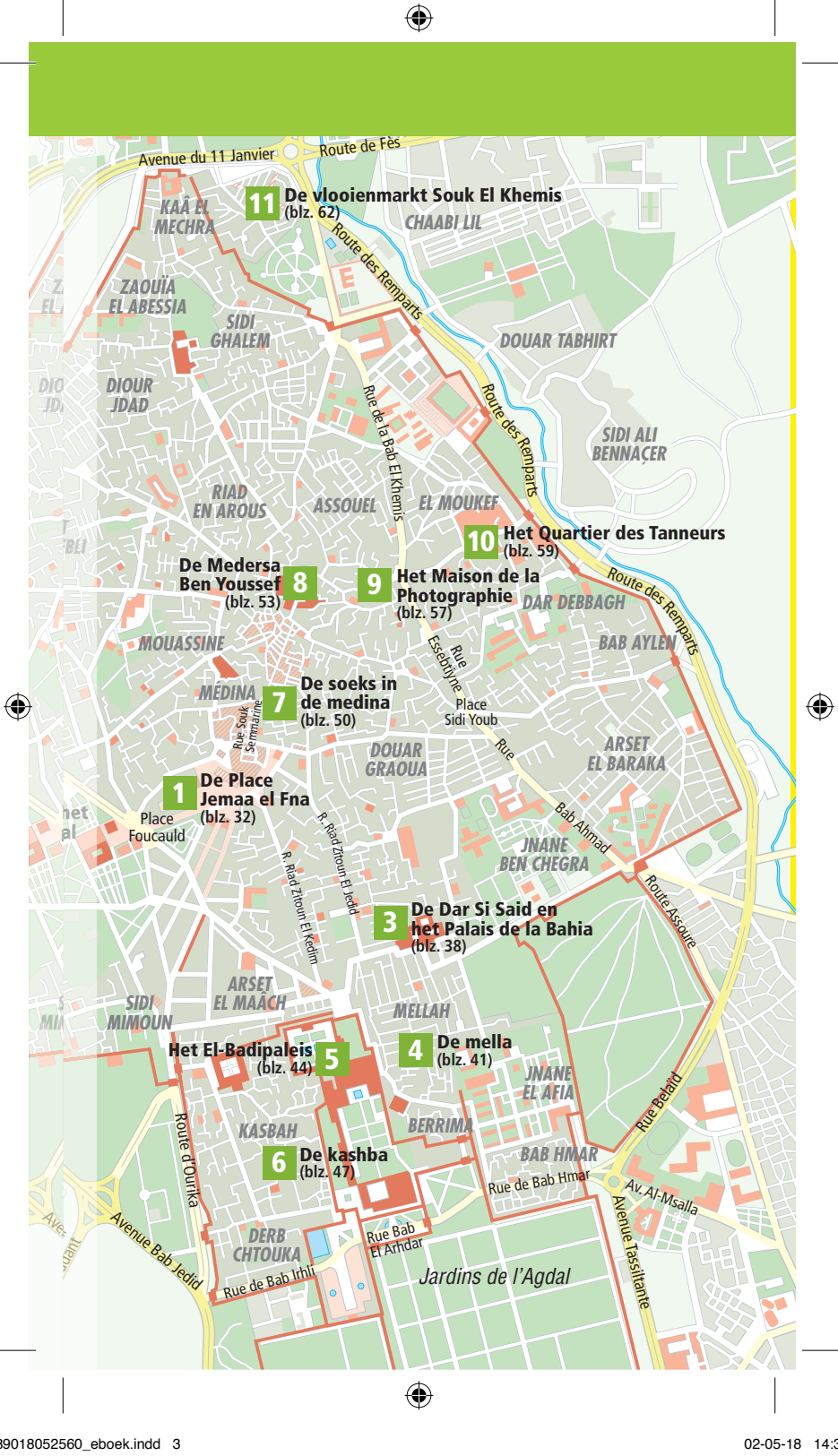
ANWBEXTRA

Marrakech

De 15 hoogtepunten in een oogopslag

Avenue du 11 Janvier
Route de Fès

11 De vlooiemarkt Souk El Khemis
(blz. 62)

KAÄ EL MECHRA
ZAOUÏA EL ABESSIA

SIDI GHALEM

CHAABI LIL

DOUAR TABHIRT

SIDI ALI BENNAÇER

DIOUR JDAD

RIAD EN AROUS

ASSOUEL

EL MOUKEF

10 Het Quartier des Tanneurs
(blz. 59)

8 De Medersa Ben Youssef
(blz. 53)

9 Het Maison de la Photographie
(blz. 57)

DAR DEBBAGH

MOUASSINE

MÉDINA

7 De soeks in de medina
(blz. 50)

DOUAR GRAOUA

ARSET EL BARAKA

1 De Place Jemaa el Fna
(blz. 32)

Place Foucauld

3 De Dar Si Said en het Palais de la Bahia
(blz. 38)

JNANE BEN CHEGRA

ARSET EL MAËCH

SIDI MIMOUN

MELLAH

5 Het El-Badipaleis
(blz. 44)

4 De mella
(blz. 41)

JNANE EL AFIA

KASBAH

6 De kashba
(blz. 47)

BERRIMA

BAB HMAR

DERB CHTOUKA

Jardins de l'Agdal

Avenue Bab Jedid

Rue Bab El Andar

Rue de Bab Hmar

Av. Al-Msalla

Rue Babard

Rue de Bab Inhlil

Avenue Tassilante

Welkom

Marhaba	6
Ter oriëntatie	8
Kennismaking, Marrakech in cijfers	10
Geschiedenis, heden, toekomst	16
Praktische informatie	18

De 15 hoogtepunten

- 1 De hartslag van de medina – de Place Jeema el Fna** 32
Alle wegen leiden naar 'la place': het Jeema el Fna, Afrika's beroemdste plein, is het hart van de medina van Marrakech.
- 2 Rond de Koutoubia – het Cyber Parc en het Ensemble Artisanal** 35
Het symbool van Marrakech is omgeven door tuinen en parken en de staatscoöperatie voor kunstnijverheid.
- 3 Moorse paleizen – de Dar Si Said en het Palais de la Bahia** 38
Museum en filmdecor: de beide vizerspaleizen zijn indrukwekkende voorbeelden van de Moorse paleisarchitectuur.
- 4 Het Joodse leven in Marrakech – de mella** 41
Een synagoge en een Joodse begraafplaats getuigen van de vroegere omvang van de Joodse gemeenschap.
- 5 Het aura van verval – het El-Badipaleis** 44
Eens het grootste paleis van de Maghreb, nu een ruïne.
- 6 De dodenstad van de Sa'adiërs – de kashba** 47
Plaats van stilte en concentratie: de prachtige mausolea van de Sa'adische sultans.
- 7 Oriëntaalse bazaarconomie – de soeks in de medina** 50
Een heel eigen wereldje met winkels, werkplaatsen en magazijnen.
- 8 Kalligrafie en arabesk – de Medersa Ben Youssef** 53
Sacrale geometrie in de artistieke perfectie: de medresse is godshuis en theologische school in één.
- 9 Enig in zijn soort – het Maison de la Photographie** 57
Een must voor liefhebbers van fotografie: de prachtige verzameling van Patrick Mana'ch.
- 10 Terug naar de middeleeuwen – het Quartier des Tanneurs** 59
Zwoegen tot je erbij neervalt: hier komen de mooie leren tassen, jassen en schoenen vandaan die zo geliefd zijn bij toeristen.
- 11 De grenzen van bruikbaarheid – de vlooiemarkt Souk El Khemis** 62
Chaos met een systeem: hier is werkelijk alles te koop.

12	Marrakech-de-luxe – Hivernage en Guéliz	64
	Ook Marrakech heeft een hippe en moderne kant: de nieuwe stad met zijn chique winkels en restaurants.	
13	Een droom in kleuren – de Jardin Majorelle	67
	De betoverende tuin weet te fascineren met de korenbloemblaauwe gebouwen.	
14	Een oase als historische stadskern – de Palmeraie	70
	Het oeroude palmenbos waaruit de stad zou zijn voortgekomen, is een bedreigd paradijs.	
15	Designercentrum van Marrakech – Sidi Ghanem	73
	De oude industriegebouwen aan de rand van de stad zijn nu het domein van creatievelingen.	
Nog meer Marrakech		
	Gebouwen en poorten	76
	Hamams	78
	Musea	79
Excursies		
	Vallée de l'Ourika/Oukaïmeden	81
	Tizi n'Tichka – Telouët – Ait Benhaddou	82
	Essaouira	84

Te gast in Marrakech

Overnachten	88
Eten en drinken	94
Winkelen	102
Uitgaan	108

Toeristische woordenlijst	114
Culinaire woordenlijst	116
Verklarende woordenlijst	118
Register	120
Fotoverantwoording	123
Notities	124
Colofon	126
Paklijst	127
Extra-routes	128

▶   Deze symbolen verwijzen naar een plattegrond

 Dit symbool in de tekst verwijst naar een van de 15 hoogtepunten

 Dit symbool in de tekst verwijst naar een Waar voor je geld!-tip

Marhaba – Welkom

Een palmenoase tegen een achtergrond van besneeuwde toppen, de sfeer van de woestijn. De bergrug van de Hoge Atlas op nog geen 70 km afstand. Marrakech grossiert in contrasten, niet alleen wat betreft het klimaat en het landschap. Een stads sprookje tussen traditie en de moderne tijd, eeuwenlang een schakel tussen de Sahel en de Maghreb, handelscentrum, knooppunt in het net van karavaanroutes, unieke culturele smeltkroes van Arabische, Berberse en zwart-Afrikaanse tradities. Het huidige Marrakech is hip en trendy, maar ook nog altijd mysterieus en raadselachtig. Tot de geheimen van deze stad dring je niet zomaar door ...

Ter oriëntatie

Overzicht

Wie voor het eerst in Marrakech aankomt, ziet waarschijnlijk enkele clichés bevestigd: de stad een hectische, lawaierige en onoverzichtelijke metropool, de medina een doolhof van straatjes, waar je niets gericht kunt zoeken maar alles alleen bij toeval vindt, de soeks één grote chaos, een verzameling koopwaar zonder vaste prijzen en krioelende mensen, de taal een ongekend raadsel, het Arabische schrift een kalligrafisch mysterie. Een uitermate vreemde wereld, in het beste geval exotisch te noemen, in het ergste geval angstaanjagend.

Structuur in plaats van doolhof

De nieuwkomer zal het amper kunnen geloven, maar Marrakech is anders, heel anders. U zult namelijk tot de ontdekking komen dat u zich in een opmerkelijk gestructureerde grote stad beweegt. Toegegeven, het kost wat tijd om tot dit inzicht te komen. Marrakech is – heel anders dan bijvoorbeeld Fès – een stedelijke kosmos, waardoor kilometerslange boulevards en zichtassen lopen (Avenue Mohammed V, Avenue Mohammed VI, Avenue de la Menara, Avenue Hassan II). De **medina** is omsloten door een enorme ringmuur. Daarin zijn zo'n twintig imposante stadspoorten aangebracht, die de toegang markeren tot de evenzevele delen van de (oude) stad. De **Avenue Mohammed V** (► A-E 4-6) is de belangrijkste verbinding

Het moderne Marrakech tegen de achtergrond van de imposante Hoge Atlas, met links de Avenue Mohammed V en rechts de Avenue Mohammed VI in de wijk Guéliz

ding tussen de medina en de nieuwe stad. Door de medina zelf lopen meerdere hoofdassen. In het zuiden zijn dat de parallel lopende straten Rue Riad Zitoun El Kedim en Rue Riad Zitoun El Jedid, in het noorden de Rue Souk Semmarine/Rue Souk Nejjarine. Als u telkens weer naar een van deze hoofdstraten terugkeert, zal blijken dat u zelfs in deze onoverzichtelijke wirwar van straatjes heel goed de weg kunt vinden.

'Het plein' Jeema el Fna

Wie desondanks de richting en de oriëntatie in de medina is kwijtgeraakt, vraagt gewoon naar 'la place': het **Jeema el Fna** (► E/F 6) is in Marrakech een zodanig uniek centrum dat er geen enkel misverstand zal bestaan over wat u met 'het plein' bedoelt. Marrakech heeft natuurlijk talloze pleinen, maar er is geen tweede zoals dit. Net zo concurrentieloos is het architectonische symbool van de stad, de **Koutoubiamoskee** (► E 6) met de van verre zichtbare, 77 m hoge minaret. De topografische structuur van de stad is tegelijk een maatschappelijke indeling. De **medina**, waarin bijna alle klassieke bezienswaardigheden liggen, is met de

grote soeks het centrum van de traditionele ambachten, waarvan de leer- verwerking, de tapijtweverij, de pottenbakkerskunst, de textielnijverheid, de houtsnij kunst, de metaalbewerking (koper- en ijzersmeden) en de productie van sieraden de belangrijkste taken zijn. Uiteindelijk beginnen of eindigen alle excursies door de medina op het Jeema el Fna – alleen al daarom zou u het veelhoekige plein in u op moeten nemen; dit gaat het beste vanaf een van de terrassen van de omliggende cafés (Café de France, Café Glacier, Café Argana, Les Terrasses de l'Alhambra, Hotel CTM).

Guéliz en Hivernage: de nieuwe stad

De nieuwe stad, en dan vooral **Guéliz** (► A-C 4), is de wijk van de instanties en de banken, de moderne winkelcentra (Marrakech Plaza aan de Place du 16 Novembre) en de op toeristen gerichte bedrijven (Délégation du tourisme, reisbureaus, autoverhuurders, agenten van de grote luchtvaartmaatschappijen), de elegante cafés en de gerenommeerde restaurants. Een soort Marrakech-de-luxe bevindt zich in het stadsdeel **Hivernage** (► B/C 5/6): hier liggen de grote vijfsterrenhotels, het casino, het congresgebouw en het Théâtre Royal.

De periferie van de stad wordt gekenmerkt door troosteloze flatgebouwen, maar ook door uitgestrekte par-

ken, plantsoenen en olijfboomgaarden (zoals de **Jardin La Menara** en de **Jardins de l'Agdal**, en in de binnenstad het **Cyber Parc Arset Moulay Abdessalam** en de **Jardin Majorelle**). Hoewel de hype rond de riads in de medina voor een ongekende opleving in de onroerendgoedsector en een ongebreidelde speculatie heeft gezorgd, zijn er gek genoeg buiten de medina nog altijd grote stukken onbebouwde grond en braakliggende terreinen. Daar hebben de projectontwikkelaars en beleggers (nog) niet toetast. Marrakech is bovendien een metropool waar extreme sociale tegenstellingen voorkomen, wat in Marokko verder alleen in Casablanca het geval is.

Sidi Ghanem en Palmeraie

Marrakech is een hoofdstad met heel verschillende gezichten. U moet beslist eens een buitenwijk opzoeken, zoals het Quartier Industriel van **Sidi Ghanem** (► ten noorden van A 1) om een indruk te krijgen van Marrakech als designerbolwerk. Of neem een kijkje in de uitgestrekte **Palmeraie** (► G/H 1) in het noordoosten om een idee te krijgen van de oasestad Marrakech.

Marrakech – de landsnaam Marokko is ervan afgeleid – is meer dan alleen de medina en de nieuwe stad. Het is altijd al anders dan andere steden geweest. En die clichés? Kom, en oordeel zelf.

Kennismaking, Marrakech in cijfers

Marrakech – het ‘Parijs van de Sahara’?

‘Hier is men echt in Afrika, niet aan de rand ervan. (...) en meteen midden in Duizend-en-een-nacht. Oude Arabieren op ezels en paarden, gesluierde vrouwen, stokoude bedelaars, eenogigen, negers in alle tinten – en vrijwel geen Europeanen, dat is het mooie. (...) Het kostelijkste is de grote markt. (...) Dat is een gekrioel van misschien wel tienduizend mensen (...) want de stad is het Parijs van de Sahara, over enorme afstanden komen ze aangereiden op kamelen en ezels, om hier enkele dagen of weken door te brengen.’

Fantasia of reisverslag, overdrijving of getrouwe weergave? In het voorjaar

van 1925 verblijft de Oostenrijkse dichter Hugo von Hofmannsthal in Marrakech. ‘Het Parijs van de Sahara’, dat Hofmannsthal hier meent aan te treffen, klinkt als een romantische en onterechte verheerlijking. Foto’s uit die tijd tonen aan dat Marrakech halverwege de jaren twintig niets weg had van een mondaine hoofdstad als Parijs; en de Sahara, die Von Hofmannsthal kennelijk vlak achter de Atlas vermoedde, is honderden kilometers van Marrakech verwijderd, als je de zandduinen in het zuidoosten van Marokko tenminste tot de Sahara mag rekenen.

Dan nog de aantekening ‘en vrijwel geen Europeanen, dat is het mooie’, dat klinkt als de arrogantie van de reizi-

Oriëntaals sprookje: de prachtige binnenplaats van het Palais de la Bahia

ger voor wie toeristen altijd 'de anderen' zijn. En dat terwijl Von Hofmannsthal op uitnodiging van de Franse resident-generaal, maarschalk Louis Hubert Gonzalve Lyautey, in Marokko verbleef: een snoepreisje dus.

Deze brief lijkt een bron van ergernis en is op poëtisch vlak toch geheel juist. Von Hofmannsthal had voldoende intuïtie om de mysteries van de stad met een treffende aannemelijkheid weer te geven.

Het aureool van een stad

Zonder twijfel had Marrakech vroeger al een uitstraling waaraan de gevoelige reiziger, met name schrijvers, zich nauwelijks kon onttrekken. Pierre Loti (*Au Maroc*), Von Hofmannsthal, Elias Canetti (*Stemmen van Marrakech*), Peter Mayne (*Een jaar in Marrakech*), Claude Ollier (*Marrakch Médine*), Hubert Fichte (*Der Platz der Gehenkten*) en Juan Goy-

Kennismaking, Marrakech in cijfers

tisolo (*Makbara*) zijn de literaire kroongetuigen van het aureool van Marrakech; via verschillende wegen en omwegen kreeg de stad een plaats in hun werk.

Marrakech is inderdaad de meest 'Afrikaanse' grote stad van Marokko. Een eeuw geleden was dat nog meer het geval, omdat de topografie toen nadrukkelijker dan nu werd bepaald door de enorme palmenoase, de Palmeraie, waaraan de stad volgens een legende zijn ontstaan dankt. Eeuwenlang was Marrakech een knooppunt in het net van karavaanroutes door de Sahara. Het was een overslagplaats van goederen en een handelscentrum tussen de zee en de woestijn, tussen de Atlantische Oceaan (en de Middellandse Zee) en de Sahara. Ivoor, leer, zout, goud, stoffen, dadels en levensmiddelen werden hier verhandeld – en vooral zwarte slaven, een lucratieve handel. De fondoeks in de medina boden onderdak aan handelaars en kuddes kamelen, in de soeks werd gekocht en verkocht. En na de vermoenissen van een reis lonkte het Jeema el Fna met allerlei vormen van amusement. Marrakech was een passageplaats, overstapstation, pleisterplaats voor mensen op doorreis, knooppunt van handelsroutes tussen de Maghreb en de Sahel. De grote Marrakech-schrijvers hebben het bespeurd en beschreven, onderzocht en geanalyseerd.

Reisdoel voor levenskunstenaars

Vrijwel geen andere metropool in de Maghreb weet de reiziger zo met de zinnelijke sensaties van de Oriënt te betoveren, zonder hem of haar permanent met de armoede van de derde wereld te confronteren. Marrakech heeft het aura van een exotische magie en is daarom een populair toevluchtsoord geworden: voor Europeanen die in de winter de kou ontvluchten, voor

Kennismaking, Marrakech in cijfers

vermogende investeerders, voor mensen die op zoek zijn naar God of naar de zin van het bestaan, voor reizigers die in oosterse sferen willen verkeren, voor drop-outs met uiteenlopende vluchtmotieven. Tegelijkertijd is de stad een magneet voor beeldend kunstenaars, schrijvers, musici, filmmakers, ontwerpers en ook een internationale jetset van sterren en prominenten. Marrakech heeft iets heel mondains, wat in de sociale context van de stad gewoonweg obsceen kan overkomen. Omgekeerd heeft de stad iets heel armoedigs, wat als een soort exotische folklore door veel reizigers als authentiek wordt ervaren. Ook die barstjes in de lak, een soort *shabby chic*, zijn elementen van het aureool van Marrakech.

Culturele rijkdom

Marrakech is een van de vier koningssteden van Marokko (Rabat, Fès en Meknes zijn de andere drie) en om die reden een toeristisch centrum. De medina van Marrakech staat met zijn historische paleizen, moskeeën, medressen (Koranscholen), riads (residenties, stadsvilla's), fondoeks (herbergen annex pakhuizen), waterputten, stadsmuur en tuinen sinds 1985 op de Werelderfgoedlijst van de UNESCO. In 2001 zette de UNESCO het plein Jeema el Fna op de Lijst Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid. Het *Festival des arts populaires* in de ruïnes van het El-Badipaleis (juni) en het Internationale Filmfestival (december) zijn de belangrijkste culturele evenementen van het jaar.

De Marrakchi – humoristisch en handig

Marrakech is geen 'gemakkelijke' stad. De taalbarrière van het Arabisch en de cultuurbarrière van de islamitische beschaving komen daar als extra hinder-

nissen nog bij, voor Nederlandse en Belgische toeristen overigens duidelijk meer dan voor Fransen, Spanjaarden en Italianen. De slimheid, leepheid en handigheid van vele Marrakchi, die soms culmineert in een zekere doortraptheid, kan eenvoudig worden verklaard uit de noodzaak om in het toerisme een inkomen te vergaren. Wie het lukt om de andere kant van een Marrakchi te leren kennen en hem zodoende als individuele persoonlijkheid te waarderen, wordt vaak geconfronteerd met ontwapenende humor, overweldigende gastvrijheid, betoverende charme, aanstekelijke vrolijkheid en een benijdenswaardig talent voor improviseren. Als het ijs eenmaal is gebroken, ontpopt menige Marrakchi zich als een begenadigd verhalenverteller; neem beslist de tijd om ze aan te horen.

Extreme sociale tegenstellingen

Koning Mohammed VI lijkt er sinds het begin van zijn regeerperiode naar te streven Marrakech nog verder uit te breiden als toeristisch centrum van het land. Sinds de jaren negentig van de vorige eeuw heeft de 'parel van het zuiden' een hoge vlucht genomen op het gebied van congressen en conferenties, als organisator van internationale sportevenementen en als locatie van belangrijke culturele gebeurtenissen. In de Palmeraie in het noordoosten van de stad zijn enorme complexen gepland, zoals luxehotels, appartementengebouwen, vakantiedorpen en resorts. Ook zijn er plannen om meer golfbanen aan te leggen.

De enorme hype op de onroerend-goedmarkt, die ervoor gezorgd heeft dat de prijzen van gerestaureerde riads in de medina tot astronomische hoogten zijn opgedreven, lijkt plaats te maken voor meer realistische waardebepalingen. De prijzen in de sector

Tips voor onderhandelen en afdingen €!

Voor beginners: wie in de soeks mee wil doen met het onderhandelen over de prijs van dure artikelen, doet er goed aan vooraf het **Ensemble Artisanal** te bezoeken. Daar zijn de meeste waren uitgesteld tegen vaste prijzen; dat geeft u een goed idee over wat realistisch is.

Verkoopgesprek: als u een bepaald artikel op het oog heeft, moet u dat niet meteen al te duidelijk laten blijken. U kunt het verkooppraatje waarmee de verkoper vroeg of laat begint ook min of meer toevallig naar dat artikel leiden. Belangrijk is dat u zich niet laat verleiden om als eerste een bedrag te noemen, want dan kunt u niet meer lager bieden. Bovendien weet de verkoper wat hij minimaal kan krijgen en bestaat de kans dat u in het vervolg zijn speelbal bent. Uw vraag naar de prijs zal in veel gevallen worden beantwoord met de vraag wat het artikel u waard is. Om ervoor te zorgen dat de verkoper toch als eerste een bedrag noemt, zegt u eenvoudigweg 'donnez moi un prix'. Laat u in geen geval onder (tijds)druk zetten om iets te kopen; dat zou een Marokkaan zich ook niet laten gebeuren. Als u niet tot overeenstemming komt, is het zeker niet beledigend om de winkel kortdaat weer te verlaten. Niet zelden zal de verkoper u achternakomen om uw bod, dat hij zojuist nog resoluut afwees, te accepteren met het zinnetje 'donnez l'argent'.

Tapijten: bij het onderhandelen over tapijten van goede kwaliteit gelden aparte regels. Hierbij moet de koper, om een enigszins gelijkwaardige partij te zijn, zich tenminste een beetje in de complexe materie hebben verdiept. Het is niet mogelijk om voor de aankoop van een tapijt een richtprijs te noemen, zelfs niet bij benadering. De prijs wordt namelijk bepaald door een groot aantal factoren: afmetingen, wolsoort, geometrisch motief, boordsels, verftechnieken, afwerking, aantal knopen per vierkante meter, herkomst enzovoort. In beginsel wordt onderscheid gemaakt tussen geweven en geknoopte tapijten. Een tapijt kopen is een wetenschap op zich. U moet beslist het aanbod en de prijzen van verschillende handelaars vergelijken en eventueel een betrouwbare autochtoon meevragen naar de onderhandeling. En het is aan te raden zo'n aankoop pas aan het einde van uw verblijf in Marrakech te doen, wanneer u enigszins vertrouwd bent geraakt met de details van het ritueel en de gebruiken bij het afdingen.

stagneren, ook al is dat op het hoogste niveau ooit. Af en toe worden vraagprijzen zelfs wat verlaagd.

De gewoonweg angstaanjagende explosie op de onroerendgoedmarkt heeft geleid tot de leegverkoop van hele wijken in de medina. Een gevolg daarvan was de verhuizing, of misschien beter gezegd verdrijving, van families die hier al sinds jaar en dag woonden. De oude stad werd verruild voor de vaak troosteloze nieuwbouw-

wijken in de periferie. Weliswaar is er in Marrakech, anders dan bijvoorbeeld in Casablanca, geen uitgestrekte misère-gordel van krottenwijken en *bidonvilles* (steden met huizen van blik), maar er zijn wel extreme sociale verschillen. Daarbij moet worden opgemerkt dat de stad in elk geval het begin van zoiets als een herkenbare middenstand vertoont.

Desondanks staan in Marrakech tegenover een kleine elite van beleids-

Kennismaking, Marrakech in cijfers

bepalers – de machtigen en puissant rijken – ontelbare onbemiddelden, straatarmen zelfs. Marrakech is niet alleen een magneet voor buitenlandse, maar ook voor Marokkaanse investeerders. Die verdienen hier hun geld in alle mogelijke sectoren, vooral in het onroerend goed, het toerisme, de bouw, de handel en de tussenhandel. Ook wie maar een paar dagen in de stad verblijft, zal bij scherp observeren vermoedelijk ter plekke een bewustzijn voor alledaagse ellende ontwikkelen – bijvoorbeeld in de mella, in de oude fondoeks van de medina, 's nachts op de brede lanen van de nieuwe stad of in de provisorische nederzettingen aan de rand van de stad.

Marrakech verkennen

Marrakech is en was altijd een stad van de getallen, van de balansen, van de handel en de commercie, een relatief profane hoofdstad van het Grote Zuiden. (Fès is daarentegen tot nog toe het intellectuele centrum, de zetel van de oudste universiteit ter wereld, de bakermat van de politieke en wetenschappelijke elites en het spirituele hart van het land.) Weliswaar is de medina van Marrakech op enkele plekken toegankelijk voor autoverkeer, wat gepaard gaat met de nodige geluids-overlast, toch willen we de gemotoriseerde toerist op het hart drukken juist de medina niet met de auto te verkennen (diverse bezienswaardigheden en

Feiten en cijfers

Oppervlakte: 230 km²

Ligging: Marrakech (466 m) ligt in de agrarisch sterk benutte Haouz-vlakte in het zuidwesten van Marokko, ongeveer 70 km ten noorden van de bergketen van de Hoge Atlas. Sinds 2007 is de stad via een autosnelweg met Casablanca verbonden, sinds 2010 ook met Agadir. Marrakech is momenteel het zuidelijkste punt in het Marokkaans spoorwegnet.

Bevolking: Marrakech telt 1,1 à 1,2 miljoen inwoners (bijna 4700 inwoners per vierkante kilometer) en is daarmee – na Casablanca, Rabat-Salé en Fès – de vierde stad van Marokko. Het is vermoedelijk de enige grote stad van het land waar Berbers in de meerderheid zijn.

Bestuur en politiek: Marrakech is de hoofdstad van de provincie Marrakech-Tensift-El Haouz. Sinds de gemeenteraadsverkiezingen van juni 2009 is Fatima Zahra Mansouri burgemeester van Marrakech; ze behoort tot de nieuwe *Parti authenticité et modernité* (PAM), die pas in 2008 op initiatief van koning Mohammed VI is opgericht. Een vrouw die de scepter zwaait over een miljoenenstad, dat is in Marokko tot op heden een absolute uitzondering.

Toerisme: Marrakech is de meest bezochte stad van Marokko. Dankzij rechtstreekse vluchten naar vliegveld Marrakech-Menara is het aantal stedentrips de laatste jaren sterk toegenomen. In de eerste helft van 2014 trok de stad ruim 10% meer bezoekers dan in 2013. Ook bij toeristen uit Marokko zelf is Marrakech populair.

Tijdzone: in Marokko is het 1 uur vroeger dan in Nederland en België. Marokko hanteert een zomertijd met andere data dan bij ons (zeker als de ramadan in de zomer valt).

Valuta: Marokkaanse dirham (DH of MAD); DH 1 = 100 centimes. Wisselkoers € 1 = DH 11; DH 1 = € 0,09 (december 2014).

de meeste riads zijn evengoed niet met de auto te bereiken), maar de auto op een bewaakte parkeerplaats te zetten en te voet verder te gaan.

De uitgestrekte soeks in het noordelijke deel van de medina vormen een prima flaneergebied, wijken waar u zich met de stroom kunt laten meevoeren, de uitgestalde koopwaar aan een kritische blik kunt onderwerpen en winkels kunt bekijken. Het openbare leven in de medina valt tegen 11 uur 's avonds stil, het tijdstip waarop de discotheken en de clubs van de nieuwe stad tot leven beginnen te komen. Marrakech is niet alleen een topografisch mozaïek van sterk uiteenlopende wijken en stadsdelen, maar ook een stad die gekenmerkt wordt door heel verschillende ritmes.

Plagen en regels

Er zijn twee ware plagen in Marrakech: de taxichauffeurs die halsstarrig weigeren de meter aan te zetten (zie blz. 19), en de brommers. Hier worden alle brommers voor goederenvervoer gebruikt; voortdurend claxonnerend en roekeloos scheuren de bromfietzers door de nauwe steegjes van de medina. De overlast van neggidsen (*faux guides*) is inmiddels aanzienlijk teruggedrongen, niet in de laatste plaats door effectief optreden van de toeristenpolitie.

Jammer genoeg is het niet-moslims in Marokko niet toegestaan een moskee binnen te gaan. Hetzelfde geldt in principe voor islamitische begraafplaatsen. Deze regels dienen natuurlijk te worden gerespecteerd; als u ze toch aan uw laars lapt, kan dat vervelende gevolgen hebben.

Terughoudendheid is ook geboden bij het fotograferen, vooral in onduidelijke situaties. De mensen die u op de foto zet, verwachten vaak een fooi. Neem in elk geval geen foto's van bid-

dende moslims. Wordt u bij mensen thuis uitgenodigd, gaat u naar een officiële instantie of bezoekt u een van de 'betere' restaurants, dan wordt verwacht dat u zich fatsoenlijk en smaakvol kleedt. Hetzelfde geldt bij de bezichtiging van een medresse (historische Koranschool). Wie hier in korte broek of in al te informele kleding komt aanzetten, overtreedt de geboden van betamelijkheid die in een islamitisch land gelden.

Milieuproblemen

Ook in Marrakech is milieuvervuiling aan de orde van de dag. De ontketende bouwwoede heeft ervoor gezorgd dat steeds meer terreinen worden dichtgebetonneerd. Het eeuwenoude, onder de medina vertakte watervoorzieningsstelsel is dringend aan sanering toe. Vergane pakkingen en lekke buizen zorgen ervoor dat veel van het drinkwater, afkomstig uit het Ourikadal en uit het stuwmeer van Lalla Takerkoust (ca. 35 km ten zuidwesten van Marrakech), ongebruikt wegsijpelt in de grond. In hartje zomer, wanneer het kwik oploopt tot wel 45°C en er een warme deken over de stad ligt, blijken steevast de knelpunten in de watervoorziening. In de Palmeraie, waar verscheidene golfbanen kunstmatig worden bevoeid, zijn de tekenen van woestijnvorming allang zichtbaar.

Duurzame energie, management van hulpbronnen, rioolzuivering, afvalscheiding, beschermboring van oppervlaktewater, herbebossingsprogramma's, bodemsanering: al deze inspanningen zijn, niet alleen in Marrakech, tevergeefs zolang er niet een milieudienst is die op basis van het principe 'de vervuiler betaalt' milieucriminelen voor de rechter daagt en milieunormen niet alleen afkondigt maar ook handhaaft, controleert en gerechtelijk afdwingt.

Geschiedenis, heden, toekomst

Almoraviden en Almohaden

De stichting van de stad is met mythen omgeven. Rond 1060 moet krijgsheer Abou Bekr hier zijn kampement hebben opgeslagen. Zijn neef Youssef ben Tachfine breidde dat tien jaar later uit tot de hoofdstad van de Almoraviden. Abd el-Moumen (1130-1163) veroverde Marrakech in 1147, liet de bouwwerken van de Almoraviden vernietigen en maakte van de stad het prachtige centrum van het Almohadenrijk. Tijdens zijn regeerperiode werden de Koutoubiamoskee gebouwd en de Menaratuinen aangelegd. Een eerste bloeitijd, in zowel cultureel als economisch opzicht, beleefde Marrakech in het tijdperk van sultan Yacoub el-Mansour (1185-1199). Toen werden de kashba met de moskee gebouwd, paleizen en tuinen aangelegd en meer moskeeën opgericht.

Marrakech in de jaren dertig van de 20e eeuw

16

Meriniden en Sa'adiërs

Toen de Meriniden in 1269 Marrakech veroverden, Fès tot nieuwe hoofdstad kozen en de karavanen van de Trans-Saharahandel omleidden via de route Fès-Sijilmassa (Tafilalt)-Gao (Mali), begon voor Marrakech een periode van stagnatie en neergang die ongeveer 250 jaar zou duren. Bij de inname van de stad door de de nieuwe heersersdynastie van de Sa'adiërs, in 1520, werd Marrakech beschreven als verregaand vervallen, geteisterd door pestepidemieën en ontvolkt als gevolg van hongersnoden.

In de tweede helft van de 16e eeuw – sinds 1554 was Marrakech weer de hoofdstad – maakte de stad een snelle opleving door, die tijdens het sultanaat van Ahmed el-Mansour (1578-1603) in een tweede bloeiperiode culmineerde. Gefinancierd met Portugese herstelbetalingen (na de Driekoningenslag in 1578) en de enorme winsten uit de goud- en slavenhandel met Timboektoe (Mali) ontstonden bijvoorbeeld de necropolen met de Sa'adische graven en het enorme El-Badipaleis. Rond 1600 was Marrakech een welvarende wereldstad met zo'n zestigduizend inwoners en in de mella woonde de grootste joodse gemeenschap in Marokko.

Alawieten en protectoraat

De Alawieten, vanaf 1667 de gezagsdragers in het sultanaat, verplaatsten de hoofdstad onder Moulay Ismail (1672-1727) naar Meknes. (Veel later, in 1912, werd het weer Fès.) Deze Moulay Ismail heeft huisgehouden in Marrakech. Hij liet het El-Badipaleis afbreken en de Sa'adische graven dichtmetse-

len; ook de wederopbouw onder sultan Mohammed III, halverwege de 18e eeuw, konden deze barbaarse daden niet meer ongedaan maken. Tijdens de heerschappij van Moulay Hassan I (1873-1894), in Marrakech tot nieuwe sultan benoemd, en zijn zoon Moulay Abd el-Aziz (1894-1908) ontstonden de enorme paleiscomplexen Palais de la Bahia en Dar Si Said.

In de periode dat (Zuid-)Marokko een Frans protectoraat was (1912-1956), was de invloed van Marrakech tenietgedaan door de legendarische collaborateur El-Glaoui, die tot 1955 zijn Berberleger aan de Franse kolonisator ter beschikking stelde. In 1956 werd Marokko onafhankelijk.

Het moderne Marrakech

Marrakech is tegenwoordig de meest bezochte plaats van Marokko. Sinds eind jaren tachtig en begin jaren negentig van de vorige eeuw hebben steeds meer buitenlanders, vooral Europeanen, riads (paleizen of patriciërshuizen met meerdere verdiepingen rond een rechthoekige binnenplaats) gekocht in de medina. De prachtige paleizen zijn verbouwd tot toeristische accommodatie. Deze uitverkoop van historisch belangrijke architectuur heeft noodlottige consequenties gehad. Als gevolg van de riadgekete zijn de prijzen voor onroerend goed vooral in Marrakech explosief gestegen. Hele families zijn uit de medina naar de nieuwe stad of de periferie verdrongen, vaak zelfs verdreven. Menige riad werkt onder het mom van accommodatie voor privé gasten; de gemaakte winsten blijven daarmee buiten het bereik van de Marokkaanse fiscus.

Marakkech heeft in het afgelopen decennium de aandacht op zich gevestigd als organisator van grote sportevenementen (zo vond hier in 2013 de finale van het WK voor clubteams tus-

sen Bayern München en Raja Casablanca plaats, vergezeld van een mediahype die zijn weerga niet kende) en culturele manifestaties (filmfestival), als internationale congres- en conferentiestad, als hippe partybestemming, als eldorado voor golfers en actieve toeristen, als zuidelijk paradijs voor Europese overwinteraars en als een sprookje uit Duizend-en-een-nacht. En koning Mohammed VI lijkt het toerisme in Marrakech nog verder te willen uitbouwen. De bouwwoede is al onmiskenbaar, de hotelcapaciteit moet nog worden uitgebreid, er moeten meer golfbanen worden aangelegd. Alsof het massatoerisme niet nu al tegen zijn grenzen aanloopt, en in het ergste geval vernietigt wat het belooft ...

Alleen maar toekomstmuziek?

De uitgestrekte Palmeraie in het noordoosten van de stad wordt tegenwoordig ecologisch bedreigd en van een voortvarend crisismanagement is geen sprake. In de medina, die sinds 1984 op de Werelderfgoedlijst van de UNESCO staat, lopen ambitieuze projecten om de veelal vervallen herbergen annex pakhuizen (fondoeks) uit de 17e, 18e en 19e eeuw te behoeden voor een toekomst als ruïne. Met het in de zomer van 2011 geopende cultuurcentrum Riad Denise Masson is er een locatie gekomen voor presentatie en uitwisseling, die juist ook de jeugdige inwoners van Marrakech aanspreekt. En de in 2011 opgerichte *Association Memoires de Marrakech* hoopt 'het chaotische urbanisme dat in de toekomst de stad lijkt te bedreigen, te kunnen beteugelen'. Klaarblijkelijk is er in Marrakech iets in beweging gekomen. Het is bepaald geen toeval dat tijdens de 'Arabische lente' van 2011 juist Marrakech een aantal keer het toneel was van grote demonstraties.

Praktische informatie

Reizen naar Marrakech

Met het vliegtuig

Transavia biedt dagelijks een rechtstreekse vlucht van **Amsterdam** naar Marrakech. Ryanair vliegt twee keer per week rechtstreeks vanaf Eindhoven. Vanuit **Brussel** vliegen Brussels Airlines (één keer per week), Thomas Cook Airlines (twee keer) en Jetairfly.com (drie keer) naar de stad.

De internationale **luchthaven Marrakech-Menara** ligt slechts circa 6 km ten zuidwesten van het stadscentrum. In de aankomsthal bevinden zich wisselkantoren en vestigingen van internationale autoverhuurders (zoals Avis, Hertz en Sixt).

Inlichtingen: tel. 0524 44 78 62 of 0524 44 78 65, www.onda.ma

Taxi: een taxirit naar de binnenstad van Marrakech kost in principe DH 50, naar de Palmeraie DH 100. Tussen ongeveer 20 uur en 6 uur wordt een nachttoeslag van 50% berekend. Houd er rekening mee dat tal van chauffeurs proberen te marchanderen met de tarieven, bijvoorbeeld door halsstarrig te weigeren de meter aan te zetten. Stap in dat geval uit en neem een andere taxi (zie ook blz. 19).

Bus : de Alsa-City-Bus lijn 19 met het opschrift 'Aéroport-Centre Ville' staat meteen links buiten de aankomsthal. Een enkele reis kost DH 30, een retour-tje DH 50. De bus rijdt tussen 6.15 en 21.15 uur, grofweg om het halfuur. De route loopt via de Avenue de la Menara naar het Jeema el Fna, verder naar het busstation bij de Bab Doukkala, door Guéliz, naar het treinstation en dan over de Avenue Mohammed VI terug naar de luchthaven.

Riad-transfer: wie een verblijf in een riad heeft geboekt, kan met de receptie afspreken dat u van de luchthaven wordt afgehaald. Hiervoor betaalt u doorgaans wel een extreem hoog tarief, tot wel DH 200-250!

Met de trein

Een reis vanuit Nederland of België per trein naar Marrakech is alleen iets voor echte spoorwegfanaten. Eenmaal in Marokko volgt u de route via Tanger, Rabat, Casablanca, Settat en Benguerir. Het **Centraal Station** van Marrakech (tel. 0890 20 30 40, 0524 44 77 68, 0524 44 65 69, www.oncf.ma, met winkelpassages en een grote, moderne hal met loketten) ligt bij de kruising van de Avenue Mohammed VI en de Avenue Hassan II, tegenover het Théâtre Royal. Een taxi (*petit taxi*) naar het Jeema el Fna kost ongeveer DH 10-20. Marrakech is het zuidelijkste punt in het Marokkaanse spoorwegnet. Vanaf hier zijn er goede verbindingen met alle grote steden in Marokko. Naar de steden in Zuid-Marokko rijden bussen van de spoorwegen (*Supratours*). Bij het inlichtingenloket is een dienstregeling verkrijgbaar met alle treinverbindingen (*Horaires des trains*).

Met de bus

Wie binnen Marokko een langeafstandsbus naar Marrakech neemt, komt meestal aan op het busstation (*gare routière*) bij de Bab Doukkala (aan de noordwestrand van de medina, hier is ook de centrale **standplaats van de collectieve taxi's**). Het **Supratours-busstation** (tel. 0524 43 55 25) ligt aan de Avenue Hassan II, vlak bij het station. Het **busstation van staatsmaat-**

schappij CTM (tel. 0524 44 74 20) bevindt zich bij de kruising van de Rue Abdou Baker Essadik en de Rue El Adarissa (circa 300 m ten zuiden van het station; bij de Bab Doukkala is ook een CTM-loket).

Met de auto

De optelsom van de lange reis, het totaal aan brandstofkosten en tol in Frankrijk en Spanje en het soms chaotische verkeer in Marokko maakt dat een autoreis naar Marrakech alleen iets is voor de echte liefhebber. Ter plaatse is een auto u ook eigenlijk meer tot last. De medina is grotendeels autovrij, parkeerplaatsen zijn schaars en soms lastig te vinden. Personenauto's met een Europees kenteken worden bovendien vaak opengebroken. Marrakech is (even afgezien van de buitenwijken van Sidi Ghanem en de Palmeraie) een grote stad waar de bezienswaardigheden vrij dicht bij elkaar liggen en de taxitarieven zijn niet hoog. Wie toch een auto wil, kan er gemakkelijk een huren. De concurrentie tussen de verhuurders is groot, de prijzen zijn gematigd. Een kleine auto huurt u al vanaf DH 300-350 per dag, afhankelijk van het seizoen. De meeste riads in de medina zijn niet met de auto bereikbaar.

Reizen in Marrakech

Met het openbaar vervoer

In Marrakech rijden geen trams of metro's. De **stadsbus** is het belangrijkste vervoermiddel. De voor toeristen interessantste lijnen pendelen tussen Place Foucauld (Arabisch: Arset El Bilk, tussen de Koutoubia en het Jemaa El Fna) en de wijken Hivernage en Guéliz, de Menaratuinen en de luchthaven. Een buskaartje kost circa DH 3, in luchthavenbus nr. 19 betaalt u DH 30 voor een enkele reis en DH 50 voor een retourtje. Vooral 's ochtends en 's avonds zijn de

stadsbussen vaak overvol. De dienstregelingen zijn meestal achterhaald.

Met de taxi

Wie niet wil lopen, kan zich het beste laten vervoeren met een stadstaxi, de meestal beige *petit taxi*. Een regelrechte plaag zijn de taxichauffeurs van Marrakech, die koppig weigeren de meter te gebruiken. Sta erop dat de chauffeur de meter aanzet en neem anders een andere taxi. Een interessante tip is dat wie voor zijn ritten steeds dezelfde chauffeur inschakelt (vrijwel elke taxichauffeur in Marrakech heeft een mobiele telefoon, zodat u een ritje eenvoudig vooraf kunt afspreken) als vaste klant wordt beschouwd en een lager tarief betaalt €. Buiten de spits kost een taxirit van het Jeema el Fna naar Guéliz DH 10-15, naar de Jardin Majorelle circa DH 20 en naar de Agdal- en Menaratuinen eveneens ongeveer DH 20. Vanaf 20/21 uur geldt het nachttarief, dat 50% hoger ligt.

Met de huurauto

De meeste autoverhuurbedrijven hebben een kantoor aan de Avenue Mohammed V of aan de Boulevard Zerk-touni in Guéliz. Daarnaast zijn er de vestigingen op de luchthaven en in de grote luxehotels.

Met de fiets

Marrakech, dat op volkomen vlak terrein tegen een achtergrond van de Hoge Atlas ligt, zou een ideale stad voor fietsers zijn, ware het niet dat het op de hoofdwegen vaak een heksenketel is, vooral tijdens de spits. In de zuidelijke medina vindt u enkele fietsverhuurders, onder andere in de wijken Kennaria en Dabachi. Georganiseerde fietstochten met gids worden aangeboden door bijvoorbeeld **Naturbike Cycling** (zie ook de kadertekst 'Duurzaam reizen' op blz. 22).

Diplomatieke vertegenwoordigingen

Ambassades

Nederland: 40, rue de Tunis, Quartier Tour Hassan, Rabat, tel. 0537 21 96 00, fax 0537 21 96 65, rab@minbuza.nl

België: 6, avenue Mohamed El Fassi, Quartier Tour Hassan, Rabat, tel. 0537 26 80 60, rabat@diplobel.fed.be

Consulaat

België: c/o Palmeraie Golf Palace, 40060 Marrakech, tel. 0524 36 87 61, fax 0524 36 87 99, consubel.marrakech@menara.ma

Douane

Voor een verblijf in Marokko tot drie maanden volstaat een paspoort dat nog geldig is bij vertrek uit Marokko. Ook kinderen moeten met een eigen paspoort reizen, ongeacht de leeftijd van het kind. Bij aankomst dient u een *carte d'embarcation* in te vullen, waarop onder meer een verblijfadres in Marokko moet worden aangegeven; de adresgegevens van uw hotel volstaan. De controle op de luchthaven van Marrakech stelt niet al te veel voor; alleen na de aanslag op het plein Jeema el Fna in april 2011 was er tijdelijk sprake van een duidelijke verscherping.

Waren die bestemd zijn voor persoonlijk gebruik kunnen belastingvrij in Marokko worden ingevoerd. Hiertoe behoren onder andere kampeerspullen, sportuitrusting, twee camera's, een radio, een draagbare cd/dvd-speler, een recorder, een draagbare televisie en bovendien 200 sigaretten, 200 g tabak, 1 liter wijn en 1 liter sterkedrank. Voor nadere informatie kijkt u op www.douane.gov.ma. Professionele filmcamera's en duurdere laptops of notebooks worden meestal in het paspoort genoteerd zodat verkoop niet onopgemerkt mogelijk is. Surfplanken, mountainbikes en bo-

ten moeten bij de douane worden aangegeven. Bij de invoer van deviezen met een waarde van meer dan circa € 9000 (DH 100.000) moet een verklaring worden ingevuld die u bij vertrek weer dient te tonen. Wie heel veel geld blijkt te hebben uitgegeven in Marokko kan de vraag krijgen waaraan het is besteed.

Alles wat legaal is ingevoerd, mag belastingvrij worden uitgevoerd. Dit geldt bovendien voor ambachtelijk gemaakte souvenirs en maximaal tien fossielen. De in- en uitvoer van wapens (voor jachtwapens gelden bijzondere bepalingen), zendapparatuur en drugs is ten strengste verboden. Overtredingen kunnen tot zware straffen leiden. Houd er in dit verband rekening mee dat in drugsdelicten verwikkelde buitenlanders in Marokko niet zonder meer op steun van hun ambassade hoeven te rekenen. Bij de uitvoer van waren voor persoonlijk gebruik zijn er geen beperkingen. Wel moet u rekening houden met de Europese invoerbepalingen, volgens welke u maximaal 200 sigaretten, 1 liter sterkedrank, 2 liter wijn, 250 g koffie en 100 g thee belastingvrij kunt invoeren.

Feestdagen

Religieuze feestdagen

De islamitische tijdrekening, die begint bij de hidjra (het vertrek van Mohammed uit Mekka in 622), is gebaseerd op de maanfasen. Om die reden is het islamitische kalenderjaar tien of elf dagen korter dan het gregoriaanse kalenderjaar dat in Europa wordt gehanteerd. De data van feesten schuiven hierdoor elk jaar verder naar voren.

Achoura: het islamitische nieuwjaarsfeest. Komende data zijn 23 oktober 2015 en 12 oktober 2016.

Ramadan: de islamitische vastenperiode begint in 2015 op 17 juni en in 2016 op 6 juni.

Garagabs, instrumenten in de Gnaoua-muziek

Mawlid an-Nabi: de geboortedag van de profeet Mohammed. Komende data zijn 22 december 2015 en 12 december 2016.

Aïd es-Seghir of **Aïd el-Fitr:** het drie-daagse Suikerfeest of Kleine Feest markeert het einde van de ramadan en begint op 17 juli 2015 en 6 juli 2016.

Aïd el-Kebir of **Aïd el-Idha:** het drie-daagse Offerfeest of Grote Feest is het grootste islamitische feest. Het legt het openbare leven volkomen stil. Komende begindata zijn 18 september 2015 en 7 september 2016.

Nationale feestdagen

1 januari: Nieuwjaar

11 januari: Dag van de Onafhankelijkheidsverklaring

1 mei: Dag van de Arbeid

14 mei: Dag van de stichting van het Leger (Forces Armes Royales = F.A.R.)

23 mei: nationale feestdag

30 juli: Troonfeest (*Fête du throne*, troonsbestijging door Mohammed VI in 1999)

20 augustus: Dag van de Revolutie van de Koning en het Volk

21 augustus: Feest van de Jeugd (*Fête de la jeunesse*) ter gelegenheid van de verjaardag van Mohammed VI

6 november: Dag van de Groene Mars, 1975

18 november: Onafhankelijkheidsdag (*Fête de l'Indépendance*), Dag van de terugkeer van Mohammed V uit ballingschap (1955)

Feesten en festivals

Marathon International de Marrakech: januari. Een van de grote internationale sportevenementen. Het parcours van de marathon loopt door de nieuwe stad. In 2016 vindt de 27e editie plaats.

Praktische informatie

La Transmarocaine: half maart, www.transmarocaine.org. Internationale wielervedstrijd met etappes door de Hoge Atlas; de slotetappe eindigt in Marrakech.

Printemps de la poésie: half maart, www.institutfrancaismarrakech.org of www.marrakechpocket.com. Lezingen van Marokkaanse schrijvers, boek- en uitgeverspresentaties, literaire discussieforums, tentoonstellingen en live-acts op verschillende locaties.

Riad Art Expo: eind maart/begin april, www.riadart-expo.com. Vakbeurs en tentoonstelling in één. In het Palais des Congres komen jaarlijks ontwerpers, architecten, galeriehouders, decorateurs, beeldend kunstenaars en ambachtslieden bijeen. U krijgt hier een goed beeld van de trends in designer-metropool Marrakech.

Festival national de la chanson marocaine: mei. Nadere informatie op www.marrakechpocket.com.

Festival National des Arts Populaires: eind juni/begin juli. Traditioneel festival in de ruïnes van het El-Badipaleis, met diverse muziek- en dansgroepen, ook Gnaoua-muzikanten. Mooi overzicht van de tradities en stijlen in de Marokkaanse muziek en dans.

Marrakech Art Fair: begin oktober. Internationale kunstbeurs in het Palais des Congres.

Festival International du Film de Marrakech: eerste week van december, www.festivalmarrakech.info. Het Internationale Filmfestival heeft sinds de eerste editie in 2001 elk jaar aan importantie gewonnen. Begin december is Marrakech het trefpunt van prominente juryleden, acteurs en regisseurs. De filmvoorstellingen vinden meestal in het Palais des Congres plaats. Ook voor het 'gewone' publiek zijn kaartjes en accreditaties beschikbaar, en 's avonds worden op een groot scherm op het Jeema el Fna gratis films vertoond .

Duurzaam reizen

Van staatswege is in Marrakech helaas niet al te veel te verwachten als het gaat om milieubescherming en duurzaamheid. De volgende websites geven enkele tips waarmee individuele reizigers een bezoek aan Marrakech toch duurzaam kunnen vormgeven.

www.naturbike-marrakech.com: op deze website vindt u informatie over fietstochten met gids, die (behalve in de warme maanden juli en augustus) dagelijks om 10 uur vertrekken vanaf de hoofdingang van de Sa'adische graven. De tochten (DH 250) zijn ongeveer 15 km lang en duren 3 tot 4 uur. De drukke verkeersaders worden gemedend. De fietsen worden door **Naturbike Cycling** ter beschikking gesteld. De groepen (2-10 personen) worden begeleid door gidsen die de stad uitstekend kennen. Bestemmingen en het programma kunnen ook in overleg worden bepaald. Een fietstocht biedt onvermoede kijkjes op de verschillende wijken en is ook goed te doen voor kinderen vanaf een jaar of twaalf.

www.madein-marrakech.com: presentatie van een grote hoeveelheid riads; vooral riads in de lagere prijsklassen zijn goed vertegenwoordigd. Veel waardevolle tips en adressen voor winkelen, uitgaan, wellness en uit eten. Ook informatie over culturele evenementen.

www.marrakech-riads.net: in vergelijking met de vorige site een kleine selectie riads met de mogelijkheid om online te boeken.

Geld

De nationale valuta in Marokko is de **dirham** (DH, soms ook afgekort als MAD), die wordt onderverdeeld in 100 **centimes**. Er zijn bankbiljetten in omloop van DH 10, 50, 100 en 200. De hoogste coupure staat gelijk aan circa € 18. Zowel in de medina als in de wijken van de nieuwe stad zijn voldoende **geldautomaten** te vinden. Daar kunt u dus dag en nacht dirhams uit de muur halen met een Maestro-pas. De gangbare **creditcards** (in Marokko is Visacard de meest gebruikte) worden op steeds meer plekken geaccepteerd. Vrijwel alle 'betere' hotels, autoverhuurders en duurdere restaurants en ook steeds meer winkels in de soeks accepteren de creditcard als betaalmiddel.

De **wisselkoers** is al jaren zo ongeveer gelijk: € 0,09 voor DH 1 ofwel DH 11 voor € 1.

Toeristen met een wat kleiner reisbudget kunnen in Marrakech een eenvoudige kamer met douche vinden voor DH 150-200. Een warme maaltijd van enkele gangen, bijvoorbeeld op het Jeema el Fna of in de gaarkeuken van de soeks, is voor DH 30-50 te krijgen. De stadsbus kost circa DH 3 en voor DH 35-40 kunt u met een collectieve taxi zo'n 100(!) km afleggen (€!). Goede middenklassehotels kosten DH 400-500, een tweepersoonskamer in een eenvoudige riad rond DH 600-700. In het hoogseizoen liggen de prijzen duidelijk hoger, met name tussen kerst en Nieuwjaar, rond Pasen en tijdens de Marokkaanse schoolvakanties.

Gezondheid

Een bezoek aan een arts wordt in Marokko volgens een weinig transparant tariefsysteem afgerekend en de patiënt dient contant te betalen. In dat ver-

Attentie bij plattegronden: er bestaat niet één echt betrouwbare en ook maar bij benadering volledige plattegrond van Marrakech! Alle exemplaren laten in de medina lege plekken zien waar in het gunstigste geval enkele straten met namen zijn aangegeven. Onderling spreken ze elkaar tegen wat betreft topografie, schrijfwijze en weergave. De complexiteit van een eeuwenoude stedelijke structuur, zoals die van de medina van Marrakech, is kennelijk door geen enkele cartograaf goed weer te geven.

band is het raadzaam, zeker voor een langer verblijf, eens goed te kijken naar wat uw zorgverzekering wel en niet vergoed en eventueel een extra **verzekering** af te sluiten. Zo is een reisverzekering meestal nodig om de kosten van repatriëring per vliegtuig naar Nederland vergoed te krijgen. Zorg er in elk geval voor dat u van eventuele dokterskosten of medicijnen een gedetailleerde rekening krijgt, met een stempel en de handtekening van de behandelende arts of apotheker. Deze hebt u nodig om de voorgeschoten kosten eenmaal thuis bij uw zorgverzekeraar of verzekeringsmaatschappij te kunnen declareren.

De **ziekenhuizen** en vooral de privéklinieken in Marrakech hebben een hoge medische standaard. De specialisatie van een gevestigd arts is doorgaans af te lezen van het koperen of messing bord bij de deur van de praktijk. Vrijwel alle artsen in Marrakech spreken vloeiend Frans, een enkeling ook Engels. In geval van nood kunt u via de ambassade in Rabat proberen medische bijstand zonder taalproblemen te regelen.

Apotheken (*pharmacies*) zijn in Marrakech relatief goed gesorteerd en zeer

De waterverkopers in Marrakech zorgen voor de noodzakelijke verfrissing

talrijk. Ze zijn te herkennen aan een groen knipperend neonkruis. Nacht- en weekenddiensten horen bij de ingang te zijn vermeld.

Informatie

In Nederland en België

In **Nederland** is er geen Nationaal Marokkaans Verkeersbureau. In **België** wel: Moroccan National Tourist Office, Louizalaan 402, 1050 Brussel, tel. +32 2 646 63 20, visitmorocco@onmt.org.

Het Marokkaans Verkeersbureau in Brussel beschikt over een brochure van Marrakech waarin alle belangrijke basisinformatie en bovendien prachtige foto's en een stadsplattegrond zijn opgenomen.

U kunt ook proberen informatie te verkrijgen via het verkeersbureau in **Duitsland**: Graf-Adolfstraße 59, 40210 Düsseldorf, +49 211 37 05 51/52, marokko.fva@aol.com

In Marrakech

Délégation du Tourisme: Place Abdelmoumen ben Ali (Guéliz), tel. 0524 43 61 31, 0524 43 62 39, ma.-vr. 8.30-16.30,

za. 9-12 en 15-18 uur, dtmarrakech@menara.ma, marrakech@tourisme.gov.ma. Brochures, overzichten van hotels, een plattegrond, maar al met al niet het beste toeristenbureau dat u ooit bent tegengekomen.

CRT (Conseil Régional du Tourisme): Hoek Rue Ibn Khaldoun/Avenue Hommane El Fetouaki (bij de Koutoubiamoskee), tel. 0524 38 52 61, ma.-vr. in principe 8.30-12 en 14.30-18.30 uur (bij een gesloten deur kan hoorbaar kloppen helpen!), www.tourisme-marakech.org. Goed foldermateriaal, informatie over riads en festivals, ook dvd's en cd's. Voor gedetailleerde informatie is het aan te bevelen telefonisch een afspraak te maken.

Marrakech Pocket €: www.marakechpocket.com. Deze buitengewoon handige stadsgids wordt maandelijks gratis verspreid. Hij ligt bij de toeristenbureaus, maar ook bij verscheidene hotelrecepties. De gids bevat een gedetailleerde stadsplattegrond, tal van tips en adressen voor culturele evenementen, restaurants, winkelmogelijkheden, riads, excursies enzovoort. Ook online beschikbaar.

Madame à Marrakech €: www.madameamarrakech.com. Verbazingwekkend dat dit stijlvol vormgegeven en professioneel gemaakte magazine in een aantal winkels, boetieks en bazaars gratis te verkrijgen is. Het maandblad is zo'n honderd pagina's dik, rijkelijk geïllustreerd en gedrukt op glanzend papier. Het is consequent toegesneden op thema's die vrouwen interesseren en bevat informatie over actuele evenementen. Ook aan tips over mode, make-up, accessoires en sieraden is er geen gebrek.

Minicards Marrakech: www.minicards.com. Internationaal systeem van reclamekaartjes met basale informatie over restaurants, bezienswaardigheden en dergelijke, vaak met openingstijden, een kaartje en/of een foto. De minicards hangen aan speciale metalen rekken die u kunt vinden bij de kassa van de meeste bezienswaardigheden van de stad (er zijn bijvoorbeeld minicards van het Palais El-Badi, het Palais de la Bahia, het Musée Dar Si Said, de Sa'adische graven, de Menaratuinen, de Jardin Majorelle, het Ensemble Artisanal en het Maison de la Photographie).

Op internet

www.tourisme-marrakech.org: professioneel vormgegeven website van het Conseil Régional du Tourisme (CRT). Bevat goede praktische tips, informatie over evenementen, suggesties voor excursies, tips voor winkelen en dergelijke. Omvangrijk en actueel.

www.visitmorocco.com: de site van het Marokkaans Verkeersbureau is ook in het Nederlands beschikbaar. Een schat aan informatie, over onder andere steden, kunst en cultuur, festivals, wandelingen en cruises in Marokko.

nl.wikipedia.org/wiki/Marrakesh: een inleiding op de stadsgeschiedenis, de belangrijkste bezienswaardigheden en een paar fotootjes. De pagina in het En-

gels (klik in de linkerkolom) is een stuk uitvoeriger, maar die in het Frans geeft de meeste informatie.

www.marrakechpocket.com: Franstalige site met veel tips en adressen. Ook het 'carnet pratique' onder het tabje 'Adresses' komt van pas.

www.ilove-marrakesh.com: overzichten van hotels, riads, winkels, uitgaansgelegenheden enzovoort. Ook met culinaire aanbevelingen.

www.ville-marrakech.ma: site van de gemeente met ambtelijke informatie, maar ook een actuele culturele agenda, bioscoopprogramma's en overzichten van tentoonstellingen, klinieken, medisch specialisten enzovoort.

Kinderen

Marokko is weliswaar een bijzonder kindvriendelijk land, maar Marrakech is nu net geen stad waar kleine kinderen zich thuis zullen voelen. Met een kinderwagen door de medina laveren is op den duur een marteling. De allerkleinsten kunnen beter in een draagzak of -doek worden vervoerd. De klassieke bezienswaardigheden van Marrakech zijn voor kinderen nauwelijks interessant. Een tochtje met een koetsje, een wandelingetje door een van de grote parken of een snuffeltocht door de bochtige steegjes van een soek – daar zijn kinderen misschien wel voor te porren. De maanden juni tot en met september zijn voor kleinere kinderen ondraaglijk warm, in dure riads zijn de kleintjes niet altijd welkome gasten, speeltuinen zijn zeldzaam en restaurants hebben veelal geen speciale kinderhoekjes. Zelfs luxehotels bieden maar zelden een animatieprogramma voor kinderen.

Voor kinderen vanaf een jaar of dertien, veertien is het misschien wel leuk om naar Marrakech te gaan, tenminste als die kinderen het leuke en het inte-